

Мирончук Н.М. Кваліфікаційні вимоги до викладачів вищих навчальних закладів як основа змісту освітньо-професійних програм підготовки фахівців // Проблеми освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 82. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 172-176.

УДК 378.124.92/96

*Н.М. Мирончук, к.пед.н., доцент,
Житомирський державний університет імені І. Франка*

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК ОСНОВА ЗМІСТУ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

В статье установлены квалификационные требования к преподавателям высших учебных заведений разных типов как основы для разработки содержания образовательно-профессиональных программ подготовки специалистов. Определены характеристики компетентности выпускника магистратуры на уровне знаний, умений и ответственности. Конкретизировано содержание учебной, методической, воспитательной и самообразовательной функций преподавателей ВУЗ на уровне колледжей, институтов и университетов.

Ключевые слова: преподаватель высшего учебного заведения, квалификационные требования, квалификационный уровень, компетентность.

The article presents qualifying requirements to the teachers of higher educational establishments of different types as bases for development of maintenance of the educationally-professional programs of preparation of specialists. Description of competence of graduating student of city council at the level of knowledge, abilities and responsibility are certain. The content educational, methodical and educator functions of teachers of higher educational establishments at the level of colleges, institutes and universities is specified.

Keywords: teacher of higher educational establishment, qualifying requirements, qualifying level, competence.

Вища школа сьогодні повинна здійснювати підготовку конкурентноздатного фахівця, якісними характеристиками якого є: розвинутий інтелект, культура наукового мислення, здатність до культуротворчого діалогу, стійка ціннісна орієнтація на творчу самореалізацію і саморозвиток у наукоємному, інтелектуальноємному, культуроємному освітньому просторі.

Законом України «Про вищу освіту» (2014) визначено типи вищих навчальних закладів: університет, академія, інститут і коледж, які провадять освітню діяльність і здійснюють фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження. Джерелами підвищення ефективності та якості функціонування цих освітніх і науково-педагогічних установ та організацій є раціональне

використання педагогічних та науково-педагогічних працівників за фахом. Разом з тим, більшість викладачів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю не мають фахової психолого-педагогічної освіти, відсутність якої ускладнює процес побудови педагогічно доцільних взаємовідносин у системі «викладач – студент» і впливає на якість освіти.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить про актуальність проблеми психолого-педагогічної підготовки та перепідготовки викладацьких кадрів для вищої школи педагогічного й, особливо, непедагогічного профілю. У низці досліджень [5; 6; 9] йдеться про потребу подолання суперечностей між рівнем сформованості психолого-педагогічної компетентності викладачів і сучасними вимогами щодо викладання у вищій школі.

Наразі вагомою потребою удосконалення освітнього процесу, як наголошує В. Маслов, «є приведення у відповідність фахової та посадово-функціональної компетентності працівників освіти з потребами і вимогами суспільства на конкретно-історичному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства та інтегративних процесів у всесвітньому освітянському просторі» [7, с. 675].

Загалом у контексті формування змісту професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів важливими є наукові розвідки щодо професійного становлення, розвитку і самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, А. Деркач, І. Зимня, Н. Кузьміна, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.); професійної підготовки викладача, формування його професіоналізму і фахової майстерності (А. Алексюк, О. Антонова, С. Вітвицька, О. Гура, О. Дубасенюк, В. Лозова, Н. Ничкало, С. Сисоева, Д. Чернілевський та ін.).

Вважаємо однією з вагомих проблем підготовки фахівця у вищих навчальних закладах формування змісту освіти, який має враховувати особливості професійної діяльності викладача вищого навчального закладу. З огляду на це метою статті є схарактеризувати кваліфікаційні вимоги до викладачів вищих навчальних закладів різних типів як основи для розробки змісту освітньо-професійних програм підготовки фахівців.

Підготовка викладачів для вищих навчальних закладів здійснюється на другому (магістерському) рівні вищої освіти й відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій [8] і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю, загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності.

Підготовка в магістратурі як результат визначає сформовану у випускників здатність розв'язувати складні задачі й проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій. Визначена компетентність передбачає наявність у випускників сформованих спеціалізованих концептуальних знань, набутих у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень,

які є основою для оригінального мислення й інноваційної діяльності; здатності до критичного осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності й на межі предметних галузей; уміння розв'язувати складні задачі й проблеми, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної або недостатньої інформації та суперечливих вимог; провадити дослідницьку та/або інноваційну діяльність; уміння приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування; відповідальності за розвиток професійного знання і практик, результати своєї діяльності; здатності до подальшого самостійного навчання.

Державними законодавчими документами України визначено характеристики, якими повинен володіти сучасний викладач. Так у наказі МОН України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [1] зазначено трудові функції викладача вищого навчального закладу, вміщено основні вимоги щодо його професійних знань, а також щодо знання законодавчих й інших нормативних правових актів, положень, інструкцій та інших документів, методів і засобів, які працівник повинен застосовувати при виконанні посадових обов'язків, а також визначено необхідний для виконання посадових обов'язків рівень його професійної підготовки.

Кваліфікаційна характеристика педагогічного працівника, згідно цього наказу, повинна відображати його компетентності. При цьому під компетентністю розуміється якість дій працівника, що забезпечують адекватне та ефективне вирішення професійно важливих предметних завдань, що мають проблемний характер, а також готовність нести відповідальність за свої дії. До головних складових компетентності педагогічних працівників віднесено: професійну, комунікативну, інформаційну, правову. Формування визначених компетентностей здійснюється у системі професійної підготовки вищого навчального закладу, що включає фахову, психолого-педагогічну та практичну підготовку.

Відповідно до кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів [3] викладачі усіх спеціальностей вищих навчальних закладів на рівні коледжів реалізують *навчальну* та *методичну* функції: проводять навчання студентів відповідно до вимог галузевих стандартів вищої освіти відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня; організовують та контролюють їх самостійну роботу, використовуючи найбільш ефективні форми, методи і засоби навчання, нові освітні технології, в т.ч. інформаційні; розробляють робочі навчальні плани та програми навчальних дисциплін (модулів) та інші матеріали, які забезпечують якість підготовки студентів; несуть відповідальність за реалізацію їх у повному обсязі відповідно до навчального плану і графіка навчального процесу; забезпечують досягнення і підтвердження студентами відповідних рівнів освіти; оцінюють ефективність навчання предмету (дисципліни) студентів, враховуючи засвоєння ними знань, умінь, застосування отриманих навичок, компетенцій, розвиток досвіду творчої діяльності, пізнавальної зацікавленості з використанням комп'ютерних технологій; здійснюють

контрольно-оцінну діяльність у навчальному процесі з використанням сучасних засобів оцінювання в умовах інформаційно-комунікаційних технологій; вносять пропозиції щодо удосконалення навчального процесу; беруть участь у роботі педагогічної (методичної) ради навчального закладу, предметних (циклових) комісій, методичних об'єднань викладачів, кафедр, у роботі конференцій, семінарів.

Реалізація *виховної* функції викладачів полягає в сприянні розвитку особистості, талантів і здібностей студентів, формуванню їх загальної культури; дотриманні прав і свобод студентів; підтриманні навчальної дисципліни, режиму відвідування занять; вияві поваги до гідності, честі та репутації суб'єктів навчання.

Навчальна та методична функція викладача вищого навчального закладу на рівні інститутів та університетів визначається тим, що педагог здійснює навчальну і навчально-методичну роботу з усіх видів навчальних занять; забезпечує виконання навчальних планів і програм, бере участь у науково-дослідній роботі кафедри; під керівництвом професора, доцента розробляє методичні посібники з відповідних видів навчальних занять, організовує і планує методичне і технічне їх забезпечення; упроваджує в навчальний процес сучасні інноваційні методи, формує у студентів навички творчого, самостійного підходу до освоєння теоретичного матеріалу, застосовує сучасні новітні знання з педагогіки, психології, забезпечує поглиблене вивчення теоретичного матеріалу шляхом практичних і лабораторних занять; забезпечує високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання дисциплін у повному обсязі освітньої програми відповідної спеціальності, напряду підготовки.

Реалізація *виховної* функції викладача вищого навчального закладу на рівні інститутів та університетів передбачає його участь у вихованні студентів, у організації їх науково-дослідної роботи; у здійсненні контролю за виконанням студентами домашніх завдань, дотриманням студентами правил з охорони праці й протипожежної безпеки при проведенні навчальних занять, виконанні лабораторних і практичних занять.

Попри те, викладач вищого навчального закладу усіх типів повинен дбати про власний саморозвиток і самовдосконалення: брати участь у межах наукових досліджень кафедри у семінарах, нарадах і конференціях, інших заходах освітньої установи; постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію; використовувати сучасні педагогічні технології навчання, реалізовувати компетентнісний підхід, розвиваюче навчання; знати основи роботи з текстовими редакторами, електронними таблицями, електронною поштою, мультимедійним обладнанням; у встановленому порядку проходити атестацію; дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах.

З огляду на кваліфікаційні характеристики, яким має відповідати рівень професійної готовності випускника вищого навчального закладу, має визначатися зміст освітньо-професійних програм підготовки фахівців.

Завважимо, що, відповідно до визначених кваліфікаційними характеристиками вимог щодо знань, умінь та обов'язків викладача вищого навчального закладу, в процесі професійно-педагогічної підготовки студент повинен опанувати основами загальнотеоретичних дисциплін у обсязі, необхідному для вирішення педагогічних, методичних та організаційно-управлінських завдань; знати основи педагогіки, психології та вікової фізіології; знати методику організації навчально-виховного та навчально-виробничого процесів; методику виховної роботи; засоби навчання та їх дидактичні можливості; основи наукової організації праці; нормативні документи з питань навчання і виховання дітей та молоді; сучасні педагогічні технології навчання та інше.

Попри це варто зважити також на формування у майбутнього викладача комплексу професійних та особистісних характеристик, який включає загальногромадянські риси, морально-психологічні якості, науково-педагогічні якості, індивідуально-психологічні особливості та професійно-педагогічні здібності. Відтак загальнонавчальна підготовленість і здібність до виконання завдань і обов'язків, як зазначає С. У. Гончаренко, «активізує творчий потенціал особистості, забезпечує активно-діяльнісне сходження людини у професійне середовище» [2, с.87].

У контексті означених вимог зростає вага *науково-дослідницької складової* професійної підготовки викладача, формування його дослідницької культури. Науково-дослідницька діяльність майбутнього викладача у процесі підготовки пов'язана з науковим пошуком, проведенням досліджень, експериментів з метою розширення наявних і отримання нових знань, перевірки наукових гіпотез, встановлення закономірностей, що проявляються в природі й суспільстві, наукових узагальнень, наукового обґрунтування проектів. Основними функціями дослідницької діяльності майбутніх викладачів є: розвиток мислення, умінь спостерігати, аналізувати, узагальнювати, виокремлювати головне, вміти за небагатьма ознаками передбачати розвиток явища, бачити альтернативу очевидному рішенню, поєднувати точний розрахунок із здогадкою, формування навичок самостійної творчої роботи, розвиток інтересу до науки загалом.

Варто зважити на такий важливий чинник формування сучасного викладача вищого навчального закладу як *самоосвіта*, яка покликана поєднувати різнобічну навчально-виховну діяльність у професійному становленні майбутніх викладачів, сприяти усвідомленню ними власних ідеалів та життєвих планів і розумінню головних освітніх завдань. Формами самоосвіти студентів є: науково-дослідницька робота з проблеми; вивчення наукової, методичної та навчальної літератури; отримання консультацій; перегляд новин; робота з електронними джерелами інформації; участь у колективних і групових формах методичної роботи, у роботі тренінгів, конференцій, науково-практичних семінарів; вивчення передового педагогічного досвіду; ведення картки власного професійного зростання тощо.

Невід'ємною складовою освітньо-професійної підготовки майбутніх викладачів вищих навчальних закладів є *науково-дослідна та педагогічна*

практика, основним завданням якої є закріплення теоретичних знань, отриманих у процесі навчання; формування професійного вміння приймати самостійні рішення в певних соціальних умовах; оволодіння сучасними методами, формами організації власної діяльності, виховання потреби систематично поповнювати свої знання і творчо їх застосовувати.

У період практики закладаються основи досвіду професійної діяльності, практичних умінь і навичок, професійних якостей особистості майбутнього фахівця. Організацію практичної підготовки майбутніх викладачів регламентують положення та накази про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України [4]. У результаті проходження комплексної науково-педагогічної практики майбутні фахівці повинні набути конструктивних, організаторських, комунікативних, дослідницьких, прикладних умінь.

Таким чином, підготовка майбутнього викладача у вищому навчальному закладі, з огляду на кваліфікаційні характеристики професії, вимагає удосконалення змісту його теоретико-практичної підготовки з урахуванням визначених вимог та потреб суспільного розвитку, міжпредметної інтеграції та зв'язку із практичною діяльністю, розкриття зв'язків яких має бути предметом наступних досліджень.

Література:

1. Батечко Н.Г. Проблема професійної підготовки викладачів вищої школи у педагогічній теорії / Н.Г.Батечко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2012. – № 1-2. – С. 49-54.

2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

3. Наказ МОН України № 665 від 01 червня 2013 року «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1672->

4. Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України / Наказ Міносвіти N 93 від 08.04.93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0173-93>.

5. Кайдалова Л.Г. Досвід підготовки магістрів зі спеціальності «Педагогіка вищої школи» [Електронний ресурс] / Кайдалова Л.Г., Щокіна Н.Б. – Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-12/08klgphs.pdf>

6. Макаренко О.А. Актуальність проблеми розвитку професійної етики у майбутніх інженерів-педагогів / Макаренко О.А. // Science and education a dimension / editors: Dr. Vamos X., Dr. Barkats J., Dr. Tarasenkova N., Kotis L.; Web editor: Barkats N. – Budapest, 2013. – Vol. 1. February. – С. 118-122.

7. Маслов В.І. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів / В.І.Маслов // Енциклопедія освіти / гол. ред. В.Г.Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 675.

8. Національна рамка кваліфікацій / Постанова Кабінету Міністрів України № 1341 від 23 листопада 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

9. Семеног О. Ідіостиль викладача-дослідника у вимірах педагогічної майстерності / Семеного О. // Розвиток педагогічної майстерності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю в умовах інформаційно-технологічного суспільства: кол. монографія / [Зязюн І.А., Лавріненко О.А., Солдатенко М.М. та ін.] / за ред. акад. І.А. Зязюна. – К.: Пед. думка, 2012. – 498 с.